

Богатир В.К. Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 88–91.

УДК 346.27

Костянтин Вікторович БОГАТИР,

Донецький юридичний інститут МВС України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8340-6388>

Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів

Відносини у кожній галузі економіки мають значну кількість особливостей. І ці особливості можуть не лише визначати окремі елементи правового статусу того чи іншого суб'єкта господарювання, але й можуть впливати на сам порядок утворення і припинення такого суб'єкта господарювання, зокрема і припинення внаслідок застосування до нього ліквідаційної процедури як окремої судової процедури у справі про банкрутство. Значну кількість особливостей мають відносини на ринку фінансових послуг. Можливо через це законодавець у Кодексі України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) передбачив певні особливості застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг. Зокрема такими особливими учасниками законодавець обрав страховиків. Для них виділено окрему статтю 92 «Особливості банкрутства страховиків» [1].

Стосовно застосування ліквідаційної процедури до окремих учасників ринку фінансових послуг вітчизняні вчені зазначають, що чинне законодавство потребує впровадження заходів, здатних припинити застосування тіньових схем учасниками процесу ліквідації, які суперечать суспільним інтересам, шляхом встановлення відповідальності засновників за незаконний вихід заснованих ними підприємств з ринку, за непроведення у передбачених законом випадках процедури ліквідації тощо. Необхідність дотримання балансу інтересів при впровадженні таких заходів вимагає ув'язування їх із спрощенням процедури ліквідації окремих категорій суб'єктів господарської діяльності [2, с. 6].

Наявність публічних інтересів у діяльності страховиків вилилася у закріпленні в абзаці другому частини 3 статті 92 КУзПБ положення про те, що при проведенні ліквідаційної процедури єдиний майновий комплекс страховика, який використовується для здійснення страхової діяльності, може бути проданий тільки у разі згоди покупця взяти на себе зобов'язання страховика-банкрута за договорами страхування, за якими страховий випадок не настав до дня визнання страховика банкрутом [1]. Тобто виконання зобов'язань страховика перед його клієнтами за договорами страхування має пріоритет перед його зобов'язаннями перед його іншими кредиторами. А виконати зобов'язання за договорами страхування найбільш ефективно може інший страховик. Очевидно, керуючись такими міркуваннями, законодавець передбачив частину четверту досліджуваної статті 92 КУзПБ: «покупцем єдиного майнового комплексу страховика, який використовується для здійснення страхової діяльності, може бути тільки страховик» [1].

У разі визнання господарським судом страховика банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури всі договори страхування, укладені таким страховиком, за

Богатир В.К. Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 88–91.

якими страховий випадок не настав до дати прийняття зазначеного рішення, припиняються, крім випадків викупу цілісного майнового комплексу покупцем із взяттям на себе зобов'язання страховика-банкрута за договорами страхування [1]. При цьому на основі частини сьомої статті 92 страховальники за договорами страхування, дія яких припиняється через відкриття ліквідаційної процедури, мають право вимагати повернення частини виплаченої страховику страхової премії пропорційно до різниці між строком, на який був укладений договір страхування, і строком, протягом якого фактично діяв такий договір страхування, якщо інше не передбачено законодавством [1], що безумовно є логічним. Натомість логічною виглядає і норма у частині 8 названої статті, за якою страховальники за договорами страхування, за якими страховий випадок настав до дня прийняття господарським судом постанови про визнання страховика банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури, мають право вимагати страхові виплати [1]. По суті такі страховальники виступають кредиторами. І це підтверджується визначенням у частині 9 статті 92 КУЗПБ черговості задоволення вимог кредиторів першої черги у разі визнання господарським судом страховика банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури [1].

Особливості ліквідації суб'єктів з надання страхових послуг визначаються статтею 92 «Особливості банкрутства страховиків» КУЗПБ. Найбільшу цікавість являє остання – дев'ята частина цієї статті, якою встановлено шість черг задоволення вимог кредиторів за договорами страхування першої черги [1]. А отже вимоги різних кредиторів за різними договорами страхування поділено на шість черг. Очевидно, що вимоги усіх інших кредиторів страховика поділяються на черги на основі загальної для всіх банкрутів статті 64 КУЗПБ.

Пунктом 6 частини першої статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» до ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інших видах ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [3].

Ліквідація комерційних банків відбувається на основі спеціального Закону України «Про банки і банківську діяльність» [4] з урахуванням положень ще більш спеціального Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [5]. Визнання комерційного банку неплатоспроможним здійснюється не господарським судом, а Національним банком України; роль ліквідатора виконує тимчасова адміністрація.

Інвестиційні послуги є досить різноманітними. Вони опосередковуються різними інвестиційними договорами, що можуть значно різнитися одні від інших. До таких договорів можна віднести договір на капітальне будівництво, договір на створення і передачу науково-технічної продукції, концесійний договір, договір лізингу, договір про спільну інвестиційну діяльність, міжнародний договір про співробітництво у сфері інноваційної діяльності та ін. [6, с. 69-77]. Очевидно значна відмінність між інвестиційними послугами та, відповідно, між суб'єктами

Богатир В.К. Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 88–91.

господарювання, які ці послуги надають, стала причиною неможливості поєднання таких суб'єктів в межах однієї групи. Тому окремих норм, якими б визначалися особливості ліквідації суб'єктів підприємництва, що надають інвестиційні послуги, КУзПБ не передбачено. Суб'єкти інвестиційної діяльності одночасно можна віднести до інших груп суб'єктів господарювання, банкрутство яких здійснюється у загальному порядку.

Операції з цінними паперами також є достатньо складними та розгалуженими. Їх надання можуть здійснювати різноманітні суб'єкти господарювання. КУзПБ містить статтю 93 «Особливості банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів» та статтю 94 «Особливості банкрутства емітента чи управителя іпотечних сертифікатів, управителя фонду фінансування будівництва чи управителя фонду операцій з нерухомістю» [1]. Основні особливості банкрутства таких суб'єктів господарювання знаходять прояв саме у процедурі ліквідації, на що слід звернути окрему увагу.

Частиною першою статті 93 «Особливості банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів» КУзПБ визначено, що якщо законодавством не встановлено окрему процедуру банкрутства відповідного професійного учасника фондового ринку, до такого учасника застосовуються положення цього КУзПБ з урахуванням особливостей, встановлених цією статтею [1]. Аналогічно із тим, як у процедурі банкрутства страховика бере участь уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах нагляду за страховою діяльністю, так само у процедурах банкрутства юридичної особи, яка є професійним учасником фондового ринку, учасником справи про банкрутство визнається Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [1], що є логічним і має сприяти максимальному захисту інтересів усіх учасників процедур банкрутства.

Серед іншого цим державним органом устанавлюються не врегульовані статтею 93 КУзПБ особливості процедури банкрутства професійних учасників фондового ринку, а також заходи щодо захисту прав та інтересів клієнтів [1]. Потреба у захисті прав інвесторів та підтримці самих учасників фондового ринку та власне розвитку цього ринку спричинила наявність у статті 93 КУзПБ частини 6, згідно із якою цінні папери, грошові кошти та інше майно, що належать клієнтам професійного учасника фондового ринку, не включаються до складу ліквідаційної маси [1]. А в розвиток цієї норми діє норма частини 7: «з дня введення господарським судом процедури санації боржника чи визнання професійного учасника фондового ринку банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури цінні папери клієнтів підлягають поверненню клієнту, якщо інше не передбачено угодою керуючого санацією або ліквідатора з клієнтом» [1]. Логічно припустити, що за відсутності цих норм фондовий ринок України міг би просто зникнути.

На практиці може трапитися ситуація, коли майна банкрута - професійного учасника фондового ринку недостатньо для покриття вартості цінних паперів їхнім клієнтам. У такому випадку має застосовуватися норма з частини восьмої аналізованої статті КУзПБ, згідно із якою якщо вимоги клієнтів щодо повернення

Богатир В.К. Особливості ліквідації професійних учасників ринку цінних паперів. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ): матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / редкол.: Д.В. Швець (голова), О.М. Бандурка, С.М. Гусаров та ін.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2020. С. 88–91.

належних їм цінних паперів на пред'явника, що мають однаковий міжнародний ідентифікаційний номер, перевищують кількість таких цінних паперів, які перебувають у володінні професійного учасника фондового ринку, повернення таких цінних паперів клієнтам здійснюється пропорційно до їхніх вимог. Вимоги клієнтів у незадоволеній їх частині визнаються грошовими зобов'язаннями і задовольняються в порядку черговості, передбаченому КУЗПБ [1]. Тобто, клієнти або контрагенти професійних торговців цінними паперами все одно не можуть вважати себе повністю унебезпеченими на випадок банкрутства останнього. У випадку його неефективної діяльності та відсутності у нього достатньої кількості цінних паперів на пред'явника клієнти або контрагенти стають звичайними конкурсними кредиторами і таким чином «стоять у черзі» разом із усіма іншими кредиторами.

В якості ліквідаційної маси професійного торговця цінними паперами серед іншого майна можуть виступати і належні йому цінні папери. Ті із них, які належать йому та допущені до торгів на фондовій біржі, підлягають продажу на фондовій біржі. Ті із них, що не допущені до торгів на фондовій біржі, підлягають продажу в порядку, встановленому КУЗПБ [1].

Отже, особливість ліквідації професійного учасника ринку цінних паперів полягає у пріоритетності захисту інтересів його клієнтів, залученні до процедур банкрутства в якості учасника Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, продажу частини цінних паперів банкрута через фондову біржу.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Титова О.В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право». Донецьк. 2006. 19 с.
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 1. Ст. 1.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. Ст. 30.
5. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 50. Ст. 564.
6. Деревянко Б.В. Правове регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності: навч. посібник / Б.В. Деревянко; МВС України, Донецький юридичний інститут. Донецьк: Видавничий дім «Кальміус», 2012. 204 с.